

מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

פוסק עדת תימן

מאמר מנורת חנוכה*

המנורה שמדליקים בה נרות חנוכה, אין לקרותה בשם חנוכיה שנתחדש מקרוב בשפה העברית ♦ קדושת לשון הקודש ומעלתו ♦ מי בחניקה, ומי בסקילה ♦ תיבת חנוכה, החי"ת בשוא-פתח, ותנועתה חטופה ♦ גנות תיבת מודה וכן אָפנה, שהמציאו בעברית החדשה, ושבעה רמזים נוראים בהן ♦ תוכחת-מוסר על ההתקשטות במלבושים

(א) נאמר בתורה (שמות כ"ה, ל"א) ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה וגו'. מלשון נר ואורה. הכלי שבו הפתילה, נקרא נר כידוע, והאש עושה סביבה אורה. ובכדי להבדיל בין זו של-משכן ושל-מקדש, לבין זו שעושים בשמונת ימי חנוכה, יש בספרי פוסקים האחרונים כמה שקוראים לה לא בשם מנורה סתם, אלא בשם **מנורת-חנוכה**, וכדבעינן לאתויי לקמן:

ומה שקוראים בזמנינו למנורת-חנוכה בשם "חנוכיה", אין לזה זכר בספרי חז"ל ורבותינו הראשונים והאחרונים, והיא המצאה מכלל המלים המחודשות מקרוב בלשון העברית. ונלע"ד שראוי שלא לקרותה אלא כשמה הנהוג מקדם **מנורה**. ובלשון ערבי "מִסְרָגָה", על-שם סַרָג, שהוא נר. וכן הוא בלשון ארמי שְׂרָגָא, כהא דחולין דף ס': שרגא בטיהרא מאי אָהֲנִי נמפי אאמו"ר זצ"ל קיבלתי הגירסא בפשיטות לְמַאי מְהֲנִי, והכי דיק טפי. ועכשיו חיפשתי ומצאתי מובא כן בדקדוקי סופרים שם אות ס', וספר זה לא היה בשימוש של-אאמו"ר. אי נמי אפשר לקרותה בשם **מנורת-חנוכה**, וכמו שנזכרה בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סימן קי"ד [כאשר הובא בברכי יוסף על יו"ד הלכות ע"ז סימן קמ"א סק"ב, ובדרכי תשובה שם ס"ק כ"ו, וכן ביד אפרים הנדפס בגליון הש"ע שם דף ס"ד ע"ב. אמנם בדקתי בגוף הספר שאילת יעב"ץ דפוס למברג ה'תרמ"ד וראיתי כי הלשון שם כך היא, הרב הנזכר

(*) המאמר לקוח מתוך הספר נפלאות מתורתך אשר עודנו בכתובים, פרשת תרומה. ושם יש עוד הרבה הוספות ותיקונים שלא הכנסנום כאן. כל הציונים שבמאמר למקומות אחרים בספר נפלאות מתורתך, הנחנום כמו שהם, מבלי לחזור ולציין בכל פעם את שם הספר. כגון לקמן ד"ה ואבותינו, ועיין עוד להלן הפטרת תזריע על פסוק וידע כי יש נביא בישראל ד"ה וחקול, לא תיקננו ועיין עוד מ"ש בספר נפלאות מתורתך הפטרת תזריע וכו'. והמעייין יבין מעצמו, שכל הציונים הללו מכוונים לספר הנזכר:

לעיל סיפר לנו שיש לו "מנורה על חנוכה" של-כסף וכו' ע"כ. וזה מושפע מלשון אשכנז (דייטש, דהיינו גרמנית, אידיש) כידוע, ומובנו מנורה בשביל חנוכה. על-כל-פנים שמע מינה שהלשון חנוכה לא הכיר היעב"ץ, ובחיי אדם כלל קנ"ד אות י"א, ובכף החיים סימן תרע"א ס"ק כ"ב. וכמו שראיתי כתוב בשם החתם סופר שמפני קדושת ומעלת לשון הקודש, בחרו חז"ל בעלי המשנה והתלמוד והמדרשים להוסיף מלים משאר לשונות האומות ולא המציאו וחידשו מלים בדרך לשון הקודש, כי לא רצו להוסיף על הלשון שבו ניתנה התורה, שהלשון הזה נאמר בעמקו ובדקדוקו מן השמים ע"כ. וע"ע שו"ת חתם סופר אהע"ז חלק ב' סימן י"א ד"ה שוב, ותפארת ישראל בבוועז סוף מסכת פסחים. שוב מצאתי להרמח"ל בלשון לימודים חלק ב' לימוד ד', שמזהיר שלא לגזור פעלים ושמות מדעתנו, מפני שחכמת הדקדוק שבידינו איננה שלימה. ועוד, כי לא אנחנו המצאנו את לשון הקודש עד שנסדרהו כפי חפצנו, אך הוא רם ונישא ושרשו גבוה יעוש"ב:

גם כפי הדקדוק, הלא תוספת היו"ד מורה על הקטנה, כמו האמינון (שמואל-שני י"ג, כ'), במקום אמנון (עיין למהרי"ץ בעץ חיים דף ב' ע"א, ובדברינו לעיל פרשת שמות על פסוק תעבדון את האלהים ד"ה וטעם, ולהלן הפטרת מחר חודש על פסוק ויחר אף שאול ד"ה וזה), ואין זה המכוון. אלא אם-כן תאמר שזה כלפי מנורת-המקדש, ועיין לקמן בסמוך ד"ה ומדבריו. על-כל-פנים אף לשיטתם, היה להם לקרותה "מְנוֹרָה":

וכבר העליתי כן בס"ד מזה כמה שנים, בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר הלכות חנוכה סימן ק"כ אות נ"ד ד"ה מה, יעויין שם, וכאן הוספתי קצת נופך. וע"ע בדברינו לעיל פרשת בא על פסוק ולטוטפות בין עיניך, ד"ה וכתב. ולהלן הפטרת מסעי על פסוק זרע מרעים ד"ה ועיקר. וחכם אחד השיב דאדרבה תוספת יה, מורה על הגדלת הדבר. כמ"ש הרד"ק בשורש אפל, כל דבר שרוצים להגדילו, סומכים אותו אל השם, כגון ארץ מאַפְּלִיָּה (ירמיה ב', ל"א) מרוב האופל, שלהבתִּיה (שיר השירים ח', ו') מרוב השלהבת. וכן השם אלהים, כגון נפתולי אלהים (בראשית ל', ח') עיר גדולה לאלהים (יונה ג', ג'). ועיין בדברינו להלן על פסוק זה, שהוא בהפטרות מנחה דכיפורים) כהרי אֵל (תהלים ל"ו, ז'). וכן כתב מהרי"ץ בעץ חיים דף קמ"ו ע"א ד"ה צדקתך, ודף ר"ו ע"א ד"ה מאפליה. ועיין עוד שם בחלק ג', בפירושו לכתר מלכות, דף ק"ט ע"ב ד"ה והשנית. ולמעשה אין כאן שום קושיא על דברינו, כי בין הקטנת הדבר בין הגדלתו, אין זה המכוון. אבל בלאו הכי גם זה אינו מדוקדק, כי שם נשארו התיבות כמות שהן בשלמותן, רק הסמיכון או הצמידון לתיבת השם. מה שאין כן כאן שנכנסו בתוך תיבת חנוכה, להוסיף לה יו"ד, וכן לא ייעשה לשנות את התיבה עצמה:

ב) ואבותינו בתימן היו קוראים לה לא רק בשם מנורה (מסרגה) כדלעיל, אלא גם-כן בשם "חנוכה" סתם, בלשון הדיבור, כגון כשאדם מספר עם חבריו, אומר לו, הדלקתי את ה"חנוכה", או בלשון ערב סַרְגָּת אֶל "חנוכה". וכן הוא כבר בלשון קדמונינו בתכאליל, אסרגא אלחנוכה ענד מגיב אלשמס, דהיינו הדלקת החנוכה עם שקיעת החמה. גם מהרי"ץ בעץ חיים דף ק"ס ע"ב, כתב בשם השלחן ערוך, זמן הדלקת חנוכה (עד) [עם, כצ"ל וכמו שהוא בכתי"ק] סוף שקיעת החמה, אעפ"י שבלשון השלחן ערוך שהוא בסימן תער"ב סעיף א' כתוב נר חנוכה. ועיין עוד להלן הפטרת תזריע על פסוק וידע כי יש נביא בישראל ד"ה והקול:

ואחר העיון והדיוק, נראה לי שיש חילוק בדבר. כי בשם "חנוכה" קראו אבותינו רק למנורה המיוחדת למצוה זו, לפי שיש בה שמונה נרות בלבד. מה שאין כן בשם "מסרגה" שהוא "מנורה" סתם בלשון הקודש, קראו לזו המיועדת לצורך שאר דברים כגון לשמחת חתונה, שהיא עגולה, ובה לפעמים כשתים עשרה נרות או יותר. והיא נעשית מאבן (דומה לשיש) רכה מיוחדת, הנקראת בשם חראץ, או מַרְמֵר. והשתמשו בכלי כזה אף אומות העולם, אלא שהיהודים קיימו בה גם מצות נרות חנוכה. ורבים עשו עגולה כזו בייחוד לצורך חנוכה, ובה רק שמונה נרות. ובלשון זה נקט מהרד"ם בעל שתילי זיתים בתשובותיו רביד הזהב סוף סימן ה', הדלקתי כמנהגי ב"מנורה" המיוחדת לי לנרות חנוכה יעו"ש. ועיין עוד לעיל פרשת וישלח על פסוק שכם בני חשקה נפשו ד"ה קרב:

שוב ראיתי גם להגרי"ח בבן איש חי שנה א' פרשת מקץ סעיף ד', כשיניח החנוכה על מזוזת הפתח וכו' בקצה השני של-מנורת החנוכה וכו' מניח החנוכה בימין וכו' יעו"ש. ונראה אם-כן שאף בארצו בבל היו רגילים לקרותה בשם חנוכה. וכן מוכח בספר האח נפשנו מערכת חי"ת, שנתן רמז בראשי תיבות של-פסוק ואלה המשפטים (לעיל כ"א, א') ו'חייב אדם ל'הדליק ה'חנוכה, ה'ניחה מ'טה ש'לושה פ'סולה וכו' ע"כ, והוא היה בארם-צובה:

ולמעלה בקודש, מצינו אחר זמן שהוא ירושלמי ערוך בשבת פרק ב' הלכה א', אסור לראות מטבע לאור החנוכה. ואצטמיד חצבא דידן. [והרמב"ן במלחמות, העלה דברי הירושלמי הללו שלא כלשונם, אלא דרך ביאור והרחבה, ולכן הביא עניין זה בזה"ל, הרי אמרו שאסור להרצות מעות כנגד נר של-חנוכה יעו"ש]. וכן רבינו האיי גאון, כמו שכתוב בשמו בפירוש רבינו פרחיה על מסכת שבת דף כ"ג ע"א, אמרי רבנן, שאם היה אדם דר בעלייה, מניח את החנוכה בחלון שכנגד רשות הרבים מבחוץ יעו"ש:

ולגבי הראיה מהירושלמי, העיר כאן ידידי הראח"כ שליט"א בזה"ל, אפשר שיש קצת שינוי, דהירושלמי קורא כך לעצם הנר, דאף שהכלי עצמו נקרא נר

כידוע, כאן הכוונה לנר איך שיהיה. אי נמי הכוונה לאור של-ימי החנוכה. דהכי איתא התם, שבת שחלה להיות ב"חנוכה", אסור לראות מטבע לאור ה"חנוכה", ועיין דקדוקי לשון מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק חלק ב' סימן קמ"ג השלישי, ודוק. על-כל-פנים אם יונח כהבנת מעכ"ת, ממילא נתיישב לי באופן נפלא מה שכבר הבאתי לעיל בפסוק ויהי כמשלש חדשים על ד"ה מאי, דברי שכל טוב דמפרש לשון הגמרא מאי חנוכה, מאי טעמא מדליקין נר חנוכה. והיינו משום שהבין דחנוכה הוא שם הנר, והכי קאמר מאי נר חנוכה. וכבר הבאתי שם דבשאלות גריס הכי בהדיא מאי נר חנוכה. ולפי האמור כאן, אפשר דאיהו נמי הוה גריס מאי חנוכה, ודרך פירוש הוא דנקט מאי נר חנוכה. ונמצא שיש לנו מקור לשם זה גם בבבלי עכ"ד נר"ו:

ואולי יש למצוא לכך סעד גם מהרמב"ם, שכתב בפרק א' מחנוכה הלכה ד', כל שחייב בקריאת המגילה, חייב בהדלקת נר חנוכה. והמדליק "אותה" בלילה הראשון מברך שלוש ברכות וכו'. וכל הרואה "אותה" ולא בירך מברך שתים יעו"ש. והיה לו לומר אותו בלשון זכר, וקאי על הנר. אלא שמע מינה שקורא למנורה בשם חנוכה, ולכן נקט בלשון נקבה. ואם תאמר דאזיל כפי הכלל של-הראב"ע כל שיש בו רוח חיים זכרהו ונקבהו (וכדעיל בפרשתנו על פסוק שמנה ועשרים באמה ד"ה ברם) ולעולם קאי על הנר, אם-כן מדוע לקמן בפרק ג' דקדק בכל מקום לכתוב בלשון זכר, כגון שם בהלכה א' והלכה ג' נר "אחד". ובהלכה ז', מצוה "להניחו" על פתח ביתו. ובהלכה ט', נר חנוכה "שהדליקו" חרש שוטה וקטן או גוי, לא עשה כלום עד "שידליקנו" מי שהוא חייב. אלא שמע מינה. ואף דאיכא למימר דקאי על המנורה שהיא גם-כן לשון נקבה כתיבת חנוכה, מכל-מקום כיון שלא הזכיר לשון מנורה בנדון דידן, עדיף לומר דקאי על תיבת חנוכה שהזכיר. ולא תקשי לך דאיכא למידק ממאי דכתב לעיל מזה (בהלכה ג') וימים אלו הם הנקראים חנוכה, ומשמע שהימים הם הנקראים כך ולא המנורה, כי בקל יש ליישב שבודאי מעיקרא קבעו שם זה לימים עצמם, אלא שנמשך מזה לייחד השם הזה גם למנורה להיכר. ועיין עוד בדברינו לעיל פרשת וישב על פסוק ויהי כמשלש חדשים ד"ה אלא. אבל שם ד"ה וכתוב, העלינו בס"ד טוב-טעם לכך, לפי מה שמצינו ש"חנוכו" החשמונאים את ההיכל בהדלקת המנורה יעו"ש:

וחיזוק נוסף לכך ממה שקבע הרמב"ם לדינים הללו שם הלכות מגילה וחנוכה. דאם תמצא לומר כי חנוכה הוא רק שמם של-ימים, היה לו לקרותם הלכות פורים וחנוכה. ואם רצה לקרוא על שם המצוות דוקא, דומיא דהלכות שופר וסוכה ולולב, אם-כן היה לו לקרותם הלכות מגילה ונר חנוכה. אלא שמע מינה כי זהו גם-כן שמה של-מצוה זו. ואף שכלל עמהם גם דיני ההלל (ועיין בדברינו לעיל פרשת וארא על פסוק אלישבע בת עמינדב ד"ה ומפליא) הלא בהלכות מגילה כלל

גם-כן דיני שמחת פורים משלוח מנות ומתנות לאביונים. זהו מה שמצאתי לעת-עתה בפשושי ועיוני בספרים לפום רהטא. אבל כל היד המרבה לבדוק, בודאי תמצא עוד ועוד:

ג) ועתה נתברר לנו בדרישה וחקירה מפי בקיאים ומומחים, כי דברינו אלה שזו המצאה מכלל המלים המחודשות בלשון העברית, שאמרנום על-פי ראיות ומכח ההשערה והסברה [ולכן בשו"ת עולת יצחק ח"א סימן פ"ה אות י"א העליתי זאת בלשון "כנראה". וכן במהדורא ראשונה ושנייה של-ספר מאי חנוכה דף י' אות י"א], אכן כך רשום בספריהם, וביתר פירוט ייחסו זאת לאשתו השנייה של-אב"י דהיינו רזעילא נב הדוהי בהיפוך אתון (עיין עליהם לקמן ד"ה וחזורים, וד"ה וזכורני) הנחשב כמחייה השפה העברית, שחידשה גם היא כמה מלים ואחת מהן "אַפְנָה" (כדלקמן ד"ה וקל וחומר). שְׁפָמוֹ-כֵן המציאה תיבת חנוכיה, על משקל תיבות דומות לה שהמציאו אז, כגון מטרייה, שמשייה, מלחייה, כריכיה, ספרייה [ולכן טוב הדבר שבישיבות הקדושות קוראים בשם "אוצר-הספרים", ולא "ספרייה"]:

אך חסרון-ידיעה שמיה חסרון, כי זו לא משלה, אלא בודאי נלקח מלשון מקצת קהילות יהודי ספרד כגון יוון ותורכיה המדברים בלשון מיוחדת הנקראת לאדינו [לשון ספרדית הישנה, בה נכתב ספר מעם לועז על-ידי מהר"י כולי במקורו. וקרובה היא לשפה הנקראת ספאניולית, על שם מוצאה מארץ ספרד הנקראת ספניא, ועיין לעיל הפטרת וישלח על פסק וגלות ירושלם אשר בספרד. וראיתי כתוב בשם החתם סופר שלשון לאדינו אינה הלשון הספרדית המקורית, אלא בכוונה שיבשו אותה היהודים הספרדים, כמו ששיבשו היהודים האשכנזים את לשון המדינה ללשון מיוחדת להם הנקראת אידיש, משום שנאמר (במדבר כ"ג, ט') הן עם לבדד ישכון]. יען כי כן מוכח ממה שהראוני שנמצאת תיבה זו כבר מקודם לכן, בלשונו של-מה"ר אברהם מיוחס בשו"ת שדה הארץ סימן ל"ח, שנדפס בליורנו ה'תקמ"ו, שאלה, ראובן היה לו פמוט של-נחושת, שקורין אותו חנוק'יאה, והאומן עשה הנר הנוסף שאנו קורין אותו שמש, בעבור שזה הנר הוא, שאם יבוא להשתמש לאור הנרות וכו'. ולכן האומן עשה הנר הנזכר הנוסף, למעלה משאר נרות, אמנם עשאה מכוונת על הנר החיצונה שהיא לצד שמאל המדליק וכו' ע"כ. ומ"ש שקורין אותו ר"ל המון-העם, כי כן הדרך בלשונם לסיים "יאה" בשמותיהם של-כלים שונים. וקריאת תיבות כאלו אצלם לפי מבטאם היא מלעיל חנוק'יאה, ולכן לא תִּשְׁכַּח הרב שדה-הארץ עברית, אף כי בודאי ממנה שרשה. ומכל-מקום יש שינוי ניכר, שזו בכא"ף וזו בקו"ף, כי מסתברא שבזמנם עדיין היו הספרדים מבדילים ביניהן [כמו שהוא עדיין בקהילותינו. וכן אצל בני בבל ודומיהם, אלא שהם מבטאים אותה קרוב לגימ"ל רפויה]. אמנם אפילו אם תמצוי לומר שבמקומותיהם היו קוראים קו"ף כמו כא"ף דגושה, צריך לומר כי אילו כתב בכא"ף, היה אפשר לקרותה בכא"ף רפויה, על-כן

העדיף לכתוב בקו"ף שיבין הקורא. אלא שזה דחוק. ושמעתי כי נמצא בשירים שלהם בלשון לאדינו תיבה זו, ואפשר אם-כן שהביאوه עמהם מגירוש ספרד:

נמצא כי מחדשי השפה העברית, לא עשו בזה אלא מעט, וגם קבעו קריאתה מלרע חֲנֻכָּה, לתת לה צביון משקל התיבות שבלשון-הקודש, כמו עֲכָרָה יהודִיָּה נְכָרָה, שְׂאוֹל תחתֶיהָ. ונמצאנו למדים שהגנאי בזה פחות ממה שהיינו חושבים, ומכל מקום סוף סוף מקור מקומו טמא וטהור יחדיו מעורבים. והרי זה בבחינת חמץ, שאיסורו במשהו:

ד) אחר זמן נודע לי כי כבר עלה נדון דידן על שולחן מלכים, בקובץ אור ישראל ניו-יורק מאנסי טבת ה'תשס"ה גליון ל"ח דף רמ"א בשם ספר עיוני הלכות (רבינוביץ) דף תק"ו אות ל', ועיינתי בו וראיתי שחשב לרפאת שבר זה על נקלה וז"ל, מאחר וראיתי מעוררים שאין להשתמש בתיבת חנוכיה, משום דתיבה חדשה היא משפה שמקורה אינו ממקום קדוש וכו', לכך יש להביא את מאי דאיתא בספר שדה הארץ להגאון רבי אברהם ב"ר שמואל מיוחס זצ"ל, מרבני עיה"ק ירושלם תובב"א לפני כמאתיים וחמישים שנה, ומגדולי תלמידיו של-מהרי"ט אלגאזי זצ"ל. ושם (אורח-חיים סימן ל"ח) מביא שאלה בהלכות חנוכה מהגאון רבי אליעזר נחום זצ"ל מחבר ספר חזון נחום רב דק"ק אינדרונא, ומשנת תפ"ג התקבל עלידי חכמי הספרדים בעיה"ק ירושלם לכהן כראשון לציון, ששאלו בהא"י לישנא, ראובן היה לו פמוט של-נחושת, שקורין אותו חנוקיה, והאומן עשה הנר הנוסף שקורין שמש, בעבור שזה הנר הוא, שאם יבוא להשתמש לאור הנרות לא ישתמש לאור נרות עיקר המצוה אלא ישתמש לאור הנר הלז הנוסף עכ"ל יעו"ש בארוכה. ועל-כל-פנים חזינו מהתם להדיא דמנורת החנוכה, היתה נקראת אצל הספרדים בשם חנוכיה כבר לפני מאות שנים. אמנם בספרי שו"ת של-גדולי אשכנז, לא מצינו תיבה זו. וכ"ק דו"ז (דודי זקני) אדמו"ר רבי יעקב יוסף שלמה מוואסלוי זצ"ל אמר לי ששמע שטעם הקוראים למנורת חנוכה חנוכיה, הוא משום שאינם רוצים לכנותה בשם מנורה כשמה של-מנורת המשכן והמקדש. והוסיף עוד דו"ז דמהא"י טעמא נמי הקפידו במקומות רבים ובתוכם הרה"ק מרוזין זי"ע וצאצאיו אחריו, שלא להדליק נרות חנוכה במנורה בעלת קנים מוגבהים, אלא רק במנורה בעלת קנים נמוכים ושיש לה דופן בגבה, כדי שלא תהא דומה למנורת המקדש. לא רק במספר נרותיה, אלא כל דמיון שהוא, לא יהיה לה למנורת המקדש, עכ"ל ספר עיוני הלכות:

ומדברי יוצא כי אעפ"י שאצל האשכנזים לא היתה תיבה זו, עכ"פ אצל הספרדים היתה, ואם-כן אין רע בכך. ולפי מה שביררנו בס"ד לעיל, אפילו לשיטתו, אין זה רק אצל מעט מן הספרדים שדיברו בלשון לאדינו. ואכן מצינו שחכמי תימן ובבל וארם-צובה לא הכירו תיבה זו כדלעיל ד"ה ואבותינו, ומסתמא כן הוא בשאר

ארצות המזרח. ומכל־מקום אפילו למדברים בשפת לאדינו, שאני התם שהיא בקו"ף דוקא ומלעיל, כדבר האמור. והטעם מפי השמועה שקראו כן כדי לא לקרותה כשם המנורה שבמקדש, הוא תירוץ בלא יסוד, בדוי מדמיונות הלב, ולא יעלה על לב. כי הם, שהיו רשעים, ודאי לא נתכוונו לזה. ועיין עוד לעיל בסמוך ד"ה גם. ועוד, שאם־כן לא נקרא לחפצים שלנו בשמות ארון, שלחן, מעיל, מגבעת, מכנסיים ודומיהם. [הגם שיש לחלק שרובם שונים מאד מן החפצים שדלנו, כגון השלחן שהיו עליו ארבעה סניפים וכו'. ועוד י"ל שלא כתב כן אלא לגבי המנורה של־חנוכה, לפי שהיא לזכר הנס שנעשה במנורת המקדש. אבל אין הכי נמי שאר מנורות לא איכפת ליה לקרותן בשם מנורה, והוא הדין לשאר חפצים שהיו במשכן ובמקדש. וכן לעניין הקנים, גם־כן לא הקפידו אלא במנורה של־חנוכה, ומסתמא בשאר מנורות לא היו מונעים למי שירצה לעשותן עם קנים. והם עצמם היו עושים לנרות שבת מנורה עם קנים, ונזכר גם בהגהות רמ"א סימן תרע"א סעיף ד', אך אולי י"ל דסבירא ליה דשאני התם שהם בעיגול]. ובגמרא עבודה זרה דף מג. ובפוסקים לא הזכירו אלא שאין לעשות מנורה תבנית מנורה דהיינו של־שבעה קנים, וכמו שהעליתי גם־כן בס"ד בשלחן ערוך המקוצר יורה־דעה הלכות צורות שאסור לעשותן סעיף ח', ותו לא. ואין לעשות העיקר טפל והטפל עיקר. וכדי בזיון וקצף, כי בשביל איזה ספק־ספיקא של־חסידות, ניגרר כסומים בארובה אחרי מחריבי היהדות:

ברם מפני שהם אשכנזים שאין אצלם שום הבדל בין כא"ף לקו"ף, לא הבחינו הם שאין ראייה משו"ת שדה הארץ הספרדי. ותא שמע ותא חזי מה גרמה ועד היכן הגיעה שכחת מסורת החילוק בין כא"ף לקו"ף בקהילותיהם, ממילתא דבדיחותא שהובאה בספר פרפראות לתורה דף של"ה, בהקדים מה שמבואר בספרי החסידים תלמידי הבעש"ט זצוק"ל, כי ראש השנה הוא יום הכתיבה לכתוב גזר דינו של־אדם לטובה לכל השנה, וביום כיפור היא החתימה. בראש השנה יכתובו, וביום צום כיפור יחתמו. בהושענא רבה הוא גמר חתימה טובה, ומסירת הפתקין היא בחנוכה. לכן אפשר עוד לשוב בתשובה עד חנוכה [עיין על זה בדברינו לעיל פרשת וישב על פסוק ויהי כמשלש חדשים ד"ה ובנטעי. יב"ן]. ומספרים העולם דרך הלצה, כי פעם אחת דרש רב אחד לציבור על עניין זה, שגמר החתימה הוא בראש השנה ויום כיפור והושענא רבה, ומסירת הפתקין היא בחנוכה, ועורר בזה את הציבור לעשות תשובה שלימה בחנוכה. היה שם יהודי פשוט ועם הארץ, ניגש לרב אחר הדרשה ואמר לו, בדברי רבינו נתייבשה לי הקושיא שהתלבטתי כל שנה, שכתוב בתפילת ונתנה תוקף [שאומרים לפי נוסח האשכנזים בראש השנה, מי באש ומי במים וכו'] מי בחניקה ומי בסקילה. ולא הבנתי מה שייכות יש לחנוכה לתפילת ונתנה תוקף. עכשיו נתחוור לי העניין, כי מסירת הפתקין של־גזר דינו של־אדם לכל השנה היא בחנוכה, לכן אנו מזכירין גם את חנוכה בתפילתנו הקדושה בראש השנה עכ"ל:

וְלַמִּי שאינו יודע, אוסיף לבאר, כי זה מפני שאצלם אין הבדל בדיבור בין חנוכה לחניקה, אף שזו בכא"ף וזו בקו"ף. דהיינו בצירוף שיבוש נוסף אצל החסידים וההונגרים, שהשורק נקרא כמו חירק, ממילא יצא להם חניקה מחנקה. [וזה אינו אצל כל החסידים, ולא רק חסידים. החסידים שבאיזור רוסיא, כגון סלונים וחב"ד, מבטאים השורק לנכון, ומאידך פולנים שאינם חסידים, משבשים. ודרך הלצה הם מביאים סמך לשיבושם מלשון חז"ל ורש"י ריש פרשת חיי שרה, בת כא"ף כבת קו"ף. איתמר]. ועיין עוד בדברינו לקמן פרשת ויקהל על פסוק לא תבערו אש בכל מושבותיכם ד"ה זולת:

(ה) וְכִיּוֹם נתפשט שיבוש נוסף בביטוי תיבת חנוכה, שמשנים את תנועת החי"ת כאילו היא נקודה פתח ומלעיל, חֲנֻכָּה. ואינה אלא בשוא-פתח ומלרע, חֲנֻכָּה, ואם-כן תנועתה חטופה. וכך היא נקודה בהדיא בכל הסידורים בנוסח הברכה. ופסוק מלא הוא (נחמיה י"ב, כ"ז) לעשות חֲנֻכָּה ושמחה, בכל הספרים:

וְשִׁמְאָה יצאה להם הטעות, מתוך מה שכתבו הטור (אורח-חיים סימן תר"ע) ריש הלכות חנוכה, והר"ד אבודרהם (דף קצ"ט ד"ה חייב) והר"ן על הרי"ף פרק במה מדליקין (שבת דף ט' ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה עשאו) בשם יש מי שכתב, וכן כתבו הרבה פוסקים ומפרשים אחריהם, כי לכך נקראים ימים אלו חנוכה, כלומר **חָנוּ** בכ"ה בכסליו יעו"ש. [וזה מתאים רק לספרדים וכן למבטא העברית החדשה של-זמנינו, שאינם מבדילים בין קמץ לפתח, לכן יכלו לטעות בכך]. אבל ברור ופשוט דלעניין הביטוי אין בזה ממש, כי בכל כי האיי גוונא אין קשר בין הפירוש לגירסא, וכמו שביארנו בס"ד בכגון דא לעיל פרשת נח על פסוק ויחי תרח וגו' ויולד את אברם, ד"ה אבל. ועוד, והוא העיקר, שגם לפי זה, אף שאין החי"ת חטופה, מכל-מקום היא מלרע, כי ההטעמה היא בנו"ן, כמו שנאמר (במדבר ב', ל"ד) כן חָנוּ לדגליהם, ועוד. אלא שבלאו הכי טועים כיום לקרות מלים רבות מלעיל שלא כמשפט, כגון פורים, דוד, יוסף, וכי האיי גוונא. וטעות נוספת שקוראים הכא"ף בדגש קל, ואינה אלא בדגש חזק, אבל גם זו טעות כללית במלים רבות בזמנינו. ויש קוראים במקום חי"ת כא"ף רפויה, ויש הקוראים הקמץ שבכא"ף הדגושה כפתח, נמצא לדידהו כיום **ארבע טעיות** במלה אחת. כל-שכן אם חנו כ"ה אינו אלא דרך דרש או רמז, ופשוטו הוא לשון חינוך, על שם התחלת הדלקת הנרות בבית-המקדש מחדש על-ידי החשמונאים, אי נמי מפני שבימים הללו היתה במשכן חנוכת המזבח וכו', וכדכתיב (במדבר ז', פ"ד) זאת חֲנֻכַּת המזבח, כיעויין במלבושי יום טוב ואליה רבה ואליה זוטא סימן תר"ע, ובכף החיים שם סק"ב, ושאר מפרשים, ובמ"ש בס"ד בשמן למאור דף מ' אות כ"ג, ובספרנו זה לעיל פרשת וישב על פסוק ויהי כמשלש חדשים ד"ה ובאשל. ברם לפום קושטא צריך להעיר כי מלשון הטור והרד"א ושאר רבנותא, מוכח שכוונתם כי חנו כ"ה, הוא הפשט ממש:

(ו) וחוזרים אנו על הראשונות, כי בני עם-קדוש ראוי להם לקדש לשונם, ותפארת בנים אבותם ללכת בעיקבותם, לקרותה בשם **מנורה**. ואם רוצים וצריכים להבדיל ולהבחין, יקראוה בשם **מנורת-חנוכה**. אך לא ישמע על פינו לשון "חנוכיה" שנתקבל ונתפשט מקרוב באמצעות זרים, דהיינו החפשיים הנקראים חילונים. תרגום להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה (משלי ב', ט"ז) דתתפצי מן איתתא "חילוניתא" וכו'. כי נופת טטופנה שפתי זרה וגו', ואחריתה מרה כלענה וגו' (שם ה', ג'. ד'). וצר לנו לראות שנתפשטה בפשיטות אפילו בקרב בני תורה, ואף בספרי הלכה וחיידושים שנתחברו ונדפסו בזמנינו לרוב, באין מכלים דבר. הגם כי לעומתם ישנם כמה וכמה שכתבו והדפיסו מנורת-חנוכה לנכון. ודי לנו במלים רבות שלהם שנתקבלו, וכברא חובר על זה בזמנינו ספר מיוחד בשם בניין שלם, חלק שפה ברורה. [וכך נהג הגר"ז שלא להשתמש במלים שהמציאו הציונים, כמובא בספר עובדות והנהגות לבית בריסק דף קצ"ב]. אך אולי שם הוא בבחינת היכא דאי-אפשר שאני. ולהיאבק בזה, היא מלחמה אַבְוֶדָה מראש. מה שאין כן כאן, ובפרט לחפץ קדוש:

קל וחומר בימים הקדושים של-חנוכה שנקבעו בהתגבר אור תורתנו הקדושה, על חושך תרבות יוון, וכמו שדרשו רבותינו ז"ל על פסוק והארץ היתה תהו ובהו וחשך וגו' (בראשית א', ב') חשך זו גלות יוון שהחשיכה עיני ישראל בגזירותיה וכו' וכמ"ש בס"ד בספר שמן למאור ילקוט מאמרי חז"ל על גזירות השמד שבתקופת החשמונאים דף י"ז, שיש לנו להתגבר ולהתחזק יותר, ולהבדיל בין האור ובין החשך. ועיין עוד בדברינו לעיל פרשת וישב על פסוק יום הולדת את פרעה, ד"ה אחר זמן, שחגיגת יום-הולדת החזיקו בה הרואים עצמם כחפשיים מן המצוות, מקורה מתרבות יוון, וגזרו על ישראל לעשות כמותם בתקופת החשמונאים:

(ז) וצריך לדעת כי היא זו שחידשה גם את המלה אפנה כמו שהזכרנו לעיל ד"ה ועתה, כי במלאכה זו של-בגדים היתה עוסקת, מלשון אופן ודרך, וזה בא תמורת השם בלע"ז "מודה", כי היא גדלה בצרפת וזהו פירוש תיבת מודה אצלם. ועיין עוד לקמן בסמוך ד"ה וכדאי. [כמו-כן לא טוב הדבר שהכניסו והרגילו האידנא בפניות בנות-ישראל לכנות את ראיית דם-וסתן בלשון קבלה, "קיבלתי", שהוא לקוח מסגנון אומות-העולם. אלא צריך לומר "ראיתי" כלשונם המקודש של-חז"ל, וכמו שהארכתי בס"ד בקדושת ישראל פרק רביעי (ושלחן ערוך המקוצר יורה-דעה הלכות וסתות סימן קנ"ד) הערה י', ד"ה מכל-מקום]. והיא האשה הראשונה שהעזה לצאת בחוצות ירושלם עיקו"ת במכנסיים, שהיא פריצות עצומה כמ"ש בס"ד בשלחן ערוך המקוצר אבן-העזר הלכות מלבושי הנשים וצניעותן סימן ר"ב סעיף ז'. והרחבתי עוד בזה בס"ד לעיל בפרשת ויצא על פסוק באה עם הצאן:

וישנם רמזים נוראים במלים מודה ואפנה. א' מודה אותיות דומה, דהיינו קבר, כלשון הכתוב (תהלים צ"ד, י"ז) כמעט שכנה דומה נפשי. על-שם שגורם להוריד בני-אדם לקברות התאווה, וכלשון חז"ל אין פתיחת הקבר בלא דם, וכמ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר יורה-דעה הלכות יולדת סימן קנ"ו אות י' ד"ה וקבר. ב' גם מלאך-המות נקרא בלשון חז"ל דומה, כגון בברכות דף יח: וכמ"ש בס"ד בקונטרס שירת יצחק אות י"ג. לרמוז שההולכת אחרי המודה, מסורה בידו, כי הרשעים בחייהם קרויים מתים כדאיתא נמי התם. ג' והם קוראים לעצמם חפשיים, כאילו שהם חפשים ופטורים מן המצוות, וסימניך (תהלים ח"פ, ו') במתים חפשי. ומצינו עוד בכמה מקומות כי דומה, הוא שם אחד משבעה מדורי גיהנם, כגון בילקוט שמעוני תהלים רמז תרנ"ו, ובזוהר הקדוש פרשת פקודי דף רס"ג ע"א. ומבואר במדרש כונן כי שם נידונים המלשינים, ואותם שעיניהם צרה בתלמידי חכמים, והובאו דבריו בלחם שלמה למהר"ש הכהן שער חמישי דף רל"א אות י"ח. ד' שהאותיות שאחרי מודה, הן אותיות זונה (שלא כסדרן) כי באה מזה לידי זנות רח"ל. ה' בגטין דף סט: דומה בת דומה, פירש רש"י חשודה בת חשודה, ועיין עוד בערוך ע' דם. ו' אפנה, אותיות אפנה, שהוא עוף טמא הנקרא כך על-שם שמרבה בניאוף, וכמ"ש בס"ד להלן בפרשת שמיני על פסוק ואת החסידה האנפה למינה ד"ה ובנוסחא. ז' על-שם שמעוררת חרון-אפו של-מקום ב"ה, כי שונא זימה הוא, מלשון (תהלים ב', י"ב) נשקו בר פן יאנף (דברים א', ל"ז) גם בי התאנף י"י. רח"ל וד"ל. נמצאו שבעה רמזים במלות אלו, כנגד שבעה מדורי גיהנם:

מעתה אתה הראית לדעת כי המעיין נרפש והמקור משחת, ואיך ינעמו מימיהם הדלוחים לחכך. הלא נתברר מכל האמור שהחייאת השפה העברית אצלם, אינה אלא מן "השפה" ולחוך, ופנימיותם רחוקה ממורשת אברהם "העברי". ולא החיו אותה, אלא אדרבה הוציאו ממנה חיותה הרוחנית. וכיון שגם החיצוניות נובעת מן הפנימיות, והיוצא מן הטמא טמא, וכח הפועל פנפצל כידוע, על כן צריך להרחיק מן הכיעור ותשבר כד על המבוע:

וזכורני מימי חרפי שפעם אחת תוך כדי שיעורו הקבוע בגמרא של-מו"ר הגרש"ז אויברך זצ"ל בשיבת קול תורה ירושת"ו, שנמשך מעניין לעניין ובין השאר אמר את שמו המלא של-אב"י, ותכף ומיד התחרט ואמר בשברון לב, אני מצטער שהזכרתי את שמו בשיבה הקדושה ע"כ. שְׁמִעָנָה ואתה דע לך. ועתה ראיתי בספר בטוב ירושלם להמגיד הירושלמי רב"צ ידלר זצ"ל בדף שע"ו, שאינו רוצה להזכיר את שמו של-מייסד הראשון של-לשון העברית. וסימנא מילתא, הרחוב שנקרא בירושלם כיום על-שמו, הוא מקור כל הפריצות וחילול-שבת, כי הוא היה ממחללי-שבת ועוברי-עבירות יעו"ש. ונזכר שם כי הוא מת בשבת-קודש כשעט-

כתיבה בידו. אם-כן לא חזר בתשובה אף קודם מותו, אוי לו ולחלקו. ועיין בזה הרקדוש פרשת תרומה דף ק"נ ע"א, וכד הקמח לרבינו בחיי ע' תורה (א) דף תכ"ה:

שוב לאחר זמן משכתבתי כל זה, יצאה לאור חוברת טוהר הלשון (ירושלם ה'תשס"ח) בה נזכרו בפרוטרוט כל פשעיו ועלילותיו, ושהיה מין ואפיקורוס, ושרבני ירושלם ת"ו החרימוהו כמה פעמים כשנתמלאה סאתו. וע"ע בדברינו לעיל פרשת בראשית על פסוק כינור ועוגב ד"ה ובלשון, ופרשת מקץ על פסוק בטנים ושקדים ד"ה וכבר וד"ה וכיוצא, ולהלן פרשת דברים על פסוק ותענו ותאמרו אלי ד"ה ולשעבר, ופרשת עקב על פסוק כאשר ייסר איש ד"ה ובמדרש, והפטרת שבועות על פסוק כעין החשמל. ובמבוא לשלחן ערוך המקוצר הנקרא נוכח השלחן פרק ה' ד"ה תפסתי, ושם בחלק יורה-דעה הלכות חגבים סימן קל"ד הערה כ"ח ד"ה ואשכחן, והלכות שילוח הקן סימן קע"ז הערה י"א ד"ה ומה:

ועכשיו בשנת ה'תש"ע ב'שכ"א מצאתי און לי, מגברא רבא דמסייע לי, שכן הובא בספר דולה ומשקה (קרית ספר ה'תשס"ו) דף שס"ח בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שנכונים דברי הטוענים כי אין להשתמש במלה חנוכיה, שאין לה מקור בש"ס ובפוסקים, והיא מהשפה העברית ע"כ. שוב ראיתי עוד בספר אור ישראל (דרדק) פרק ג' דף ל"ז הערה ק"ל בזה"ל, מה שקוראים "חנוכיה" היום, אין זכר לזה בפוסקים, וזה המצאה מכלל המלים המחודשות בלשון העברית, וראוי שלא לקרואה אלא כשמה "מנורה", כן אמר לי מו"ר הגר"ח ק"ל שליט"א עכ"ל. והוא פלא, שהעתיק בשמו כמעט ממש כלשון שכתבנו בזה אחרי יגיעה ועיון, בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר (שציינו לעיל ד"ה וכבר) שנדפס כמה שנים קודם לכן. שהרי שלחן ערוך המקוצר נדפס לראשונה בשנת ה'תשנ"ו, ואור ישראל נדפס לראשונה בשנת ה'תשס"ח. ואין ספק שראה מה שכתבתי, כי בדקתי בכמה מקומות שם, ומצאתי שהעלה וציין בהדיא לספרנו הנזכר. ואם-כן היה לו לציין המקור גם כאן, שלא יטעה המעיין לחשוב בהיפך, דהיינו שיסבור כי אני הוא שהעתיק ממנו. נומסתברא שלא עמד הגר"ח על זה אלא מתוך הכתוב בשלחן ערוך המקוצר. כלומר שבעל אור ישראל הראה לו את הכתוב שם, או אמר לו זאת על פה, והסכים לכך. ואף אם תמצי לומר שהגר"ח עמד על זה מעצמו, ובעל אור ישראל בחר להעתיק מן המוכן לפניו, היה לו לשנות הסגנון לגמרי, שלא יורגש שהשתמש בלשון שלחן ערוך המקוצר. איתמר. איך שיהיה, מינאי ומינייהו יתקלס עילאה, לפרסם הדבר ברבים כי לכל העם בשגגה מחוסר ידיעה, ויהא רעוא שיתוקן הדבר בעגלא, אכ"ר:

יח) וכדאי לצרף כאן מעניין לעניין באותם עניינים שהזכרנו, תוכחת-מוסר של-היעב"ץ בסידורו הלכות ימי בין המצרים דף שי"ד ע"ב חלון ז', על שרבים מתקשטים במלבושים הם ונשיהם בניהם ובנותיהם, בדיוק גדול בכל

מוד"ע חדשה, מחמירין על עצמם ומדקדקים בהם יותר מהעמים ההם המחדשים אותם. ולעולם תראה אפילו משרתת יהודית, לובשת מיד מלבוש מוד"ע חדש בהתחלתו, בטרם נתפשט בין המון-עם הארץ וכו' ע"כ [ועיין מ"ש בס"ד בלשון חכמים מרפא ע' אברבנאל, בשם איגרת מהרי"ץ]. עוד שם בעמוד ד', ככה עושים בני עמנו העשירים, מפזרים ממונם ללמד בניהם ובנותיהם לשון צרפת, להרגילים לשחוק וקלות-ראש וניבול-פה ליבם יפת [דהיינו יתפתה. יב"ן], כידוע לכל שזהו כל פרי ותולדות אותו הלשון וכו' ע"כ. ומעתה המבין ביני. ועיין לעיל ד"ה וצריך:

עוד מצאתי להיעב"ץ בסוף דרוש חלי כתם (הנדפס בסוף דרוש תפילת ישרים אשר לו, קראקא ה'תרע"א) דף ל' שכתב בזה"ל, אתם אחיותי נשים שאננות בנות בוטחות, המקפידות על קישוטי לבושכן שיהא במדרגה ראשונה של-מוד"ע כחוקות העמים. האזנה אמרתי. הלא ידעתן אם לא שמעתן מה שכתוב בתורה (ויקרא כ', כ"ו) ואבדיל אתכם מן העמים. ועתה אֶתְנֶה בוטחות, אחר שאין לכן הכרה לא בגוף ולא בפרצוף פנים ולא במלבוש כזכר, הניכר שהוא ישראל בגופו בברית בשר, ובפניו בפאותיו ובגדו בציצית, אם לא לפחות יהא שום דבר היכר וסימן עדי זהב ישראל על לבושכן, וכמצווה עלינו בתורה להיות נבדלות מן העמים. וגאולה אחרונה שתהיה במהרה בימינו אמן, תהיה כגאולה ראשונה על-ידי נשים צדקניות. וכן בדין, מאחר שהאשה הראשונה גרמה קלקול העולם, כן תלוי בהן תיקון העולם עכ"ל. ועיין עוד בדברינו להלן הפטרת יום טוב ראשון דסוכות על פסוק ונשסו הבתים והנשים תשכבנה ד"ה ובקנאת, וד"ה ואולי:

ותיבת מודה, היו כותבים לשעבר היהודים בארצות אירופה מודע, וכדלעיל נמי בדברי היעב"ץ, וזאת מהטעם הידוע מפני שאינם יכולים להוציא במבטאם את האות עי"ן, לפי שהיא מן הגרון, וקוראים הם אותה כמו אל"ף, או ה"א נחה בסוף תיבה. והשתמשו בה לציון ניקוד צירי, כגון געל (צהוב) קרי גֵל, שטערן (כוכב) קרי שִטְרֵן, וכיוצא בזה. כדרך שבלשונות האומות אשר סביבותיהם, כותבים תמורתה אות הנקראת אֵי בלשונם. וממילא מובן שכמו-כן בנדון דידן מודע, ביטוייה הוא מודה וכידוע. ולכן נכונים ונכוחים הרמזים שכתבנו בה לעיל ד"ה וישנם. ועיין עוד בדברינו לעיל פרשת וישב על פסוק וישמע ראובן ויצילהו מידם ד"ה וכתב:

וטעם יפה למה שקוראים בקהילותינו בשם **מנורה**, לאמה על אמה שעושים זכר לחרבן, ביארנו בס"ד במהדורא שביעאה של-עיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר אורח-חיים הלכות זכר לחרבן סימן ק"ז אות ב' ד"ה וזה: